

Počiatky činnosti Referátu ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky

Autor: Jarmila Zacharová

Abstract

The Beginnings of Operation of Department of the Ministry of Education and National Enlightenment of the Czechoslovak Republic. – The formation of Czechoslovak republic presented historical turn in modern history of Slovak and Czech nations. This act was particularly significant for Slovaks. It interrupted programmatic magyarization of Slovakia and there were gradually made conditions for building the Slovak administration, education, culture and national life. This article is about the beginning of Ministry of education department and national enlightenment of Czechoslovak republic. It analyse the first steps of it's activities which were connected with the process of unification and reorganization of school system, with securing the education conditions in Slovakia in personal, material and organizational aspect. Categorical imperative was eliminating illiteracy, slovakization of education and taking over the school administration in Czechoslovakian spirit.

Keywords: Ministry of education and national enlightenment, czech teachers, Slovakia, school inspectorates

Kľúčové slová: Ministerstvo školstva a národnej osvety, českí učitelia, Slovensko, školské inšpektoráty

Formovanie Referátu Ministerstva školstva a národnej osvety

Vznik Československej republiky v roku 1918 bol spojený s formovaním nových spoločensko-politických a správnych štruktúr. Dňa 2. novembra 1918 zákonom č. 2/1918 Zb. z. a n. vznikol Úrad pre správu vyučovania a národnej osvety, ktorý predstavoval štvrtý najvyšší správny úrad. V jeho názve dochádzalo k zmenám, pričom do zániku Československej republiky (ďalej ČSR) pretrval názov Ministerstvo školstva a národnej osvety (ďalej MŠANO) (Zákon č. 2/1918 Zb. z. a n.).

Od roku 1918 v štruktúre ministerstva pôsobilo osobitné, V. slovenské oddelenie, ktoré zabezpečovalo spravovanie škôl na Slovensku. V praxi sa uplatňovalo podľa zákona č. 11/1918 Zb. z. a n., ktorý zahŕňal aj uhorské zákony z rokov 1868 a 1891. Doba ich platnosti bola obmedzená dobudovaním legislatívy Československa. Oddelenie fungovalo pod vedením sekčného šéfa J. Vlčka, českého literárneho vedca, profesora Karlovej univerzity v Prahe, prvého predsedu slovenského spolku Detvan. Úlohou oddelenia bolo zabezpečiť proces unifikácie školského systému, vytvoriť podmienky pre výučbu v slovenských školách po materiálnej a personálnej stránke, vytvoriť príslušné inštitúcie pre riadenie školstva. (Mlynárik 2000: 20)

V tomto období v podstate slovenské národné školstvo neexistovalo, pretože v Uhorsku bolo povolené vyučovať v maďarskom jazyku. Slovenčina bola povolená len pri vyučovaní náboženstva v cirkevných školách. Zároveň existovali rozdiely medzi školským systémom českých krajín a Slovenska. V Čechách trvala povinná školská dochádzka osem, kým na Slovensku iba šesť rokov. Podľa zriaďovateľa pôsobili na oboch územiach štátne, obecné, cirkevné a súkromné školy. Na elementárne vzdelávanie v ľudovej, resp. obecnej škole nadväzovala meštianska škola s tromi ročníkmi v českých krajinách a so štyrmi ročníkmi na Slovensku. V oblasti stredného vzdelávania bolo treba zosúladiť osnovy škôl gymnaziálneho typu, odlišnosti stredných odborných škôl a učňovského školstva, ktoré vyplývali z rozličných hospodárskych pomerov Čiech, Moravy a Slovenska. Umelecké školstvo na Slovensku neexistovalo vôbec.

V roku 1914 bola zriadená maďarská Alžbetínska univerzita, ktorá sa nedobudovala a v roku 1918 zanikla. Zástancovia myšlienky zjednotenia školskej sústavy, reorganizácie školskej legislatívy, riadenia a správy škôl v Čechách a na Slovensku predpokladali odstránenie rozdielov z predchádzajúceho obdobia a zavedenie nových spoločných princípov, ktoré predstavujú oporu budovania školského systému demokratického štátu. (Kázmerová 2004: 418)

Funkciou školského komisára pre Slovensko bol dňa 10. decembra 1918 poverený A. Štefánek, ktorý pôsobil ako redaktor *Národních listů* v Prahe. Jeho úlohou bola príprava reorganizácie školstva na Slovensku. Dočasná vláda na čele s V. Šrobárom plne akceptovala jeho menovanie. (Šrobár 1928: 196) V Školskom referáte MŠANO v Bratislave zastával pozíciu vládneho referenta ministerstva školstva. Činnosť inštitúcie referátu podliehala priamo ministrovi s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobárovi. A. Štefánek bol zástancom myšlienky česko-slovenskej vzájomnosti, oduševneným nadšencom budovania Československa. Hoci nemal ukončené pedagogické vzdelanie, dôkladne poznal školskú situáciu na Slovensku a jej problémy zdedené ako dôsledok pôsobenia predchádzajúcich uhorských vlád. Znalosť problematiky utláčaných národov Rakúsko-Uhorska vplývala aj na jeho spoluprácu s R. W. Setonom-Watsonom. Štefánek patril k uznávaným odborníkom na spoločenské a politické pomery Uhorska. (Kázmerová 2004: 418)

Po vzniku Československej republiky bolo na území Slovenska 3298 maďarských obecných škôl, 140 slovenských, 7 nemeckých a 186 jazykovo zmiešaných škôl. Rezonujúcou sa stala úloha slovakizácie spoločnosti a zavedenie slovenského jazyka do školského systému. (Kaloušek 1935: 4) Dočasná vláda dňa 6. novembra 1918 zrušila vyučovanie v maďarskom jazyku v slovenských obciach. Podľa zákona zo dňa 10. decembra 1918, § 3 sa úradným jazykom na Slovensku stal slovenský jazyk. Pracovníci školského referátu si vytýčili základné priority, pričom ich východiskom bola nelichotivá štatistika analfabetizmu z roku 1910. Podľa nej bolo, napr. na Orave 67,9 %, v Trenčianskej župe 62,1 %, na Spiši 69,9 %, v Šariši 58,6 % a na Zemplíne 61,1 % analfabetov, (Štefánek 1926: 5) a preto sa predstavy A. Štefánka spájali s povinnou školskou dochádzkou a dobudovaním demokratického vzdelávacieho systému všetkých stupňov v mestách i na vidieku.

Kategorickým imperatívom sa stalo urýchlené odstránenie analfabetizmu a prevzatie školskej správy na Slovensku. Vytvorila sa potreba obsadiť úradnícke miesta pročeskoslovensky orientovanými pracovníkmi. Referát v súčinnosti s V. oddelením MŠANO zabezpečil v priebehu roku 1919 personálnu výmenu na 37 inšpekčných miestach, ktorá

pokračovala i v nasledujúcom roku. Každý škôldozorca – inšpektor dostal jedného českého učiteľa a poradcu (SNA Bratislava, f. A. Štefánek, kart. 15, III, inv. č. 687).

Nedostatok učiteľov sa prejavil hneď po vzniku Československej republiky. Na jednej strane bol dôsledkom odchodu učiteľov a profesorov maďarskej národnosti zo Slovenska, ktorým sa podľa nariadenia vlády č. 495 zo dňa 28. augusta 1919 priečilo zložiť sľub – prísahu učiteľa obecných a ľudových škôl novovzniknutému štátu. Na druhej strane absolventi učiteľských ústavov, ktorí sa hlásili k slovenskej národnosti, získali vzdelanie v maďarskom jazyku. Vyriešenie otázky personálneho obsadenia učiteľských miest sa stalo jednou z najzávažnejších úloh v činnosti školského referátu. Iniciátormi myšlienky príchodu českých učiteľov na Slovensko sa stali minister s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobár, vládny referent A. Štefánek a za MŠANO J. Vlček. Išlo vlastne o obdobu riešenia nedostatku zodpovedajúcich kvalifikovaných pracovných síl ako v iných odvetviach štátnej správy. (Krajčovičová 1999: 179–184)

Cieľom referátu podľa A. Štefánka bolo „zaplnenie škôl československým živlom. Nielen slovenským, t. j. koľko-toľko slovenský jazyk znajúcim personálom, ale československý štát rešpektujúcim“. (SNA Bratislava, f. A. Štefánek, kart. 15, III, inv. č. 687) Tento cieľ bol právne podložený zákonom č. 605/1919 Zb. z. a n. zo dňa 29. októbra 1919, ktorý umožňoval úradne prikázať štátnemu zamestnancovi, učiteľovi alebo profesorovi, aby pracoval na ktoromkoľvek mieste v Československu (Zákon č. 605/1919 Zb. z. a n.).

Praktickým organizovaním presunu učiteľov z Čiech a Moravy na Slovensko bol na základe rozhodnutia MŠANO č. 31 152 zo dňa 3. júna 1920 splnomocnený Referát v Bratislave a vládny referent A. Štefánek. Otázka kvantitatívneho i kvalitatívneho zabezpečenia pedagógov pre slovenské školstvo sa zabezpečila prítomnosťou českých učiteľov v počte 1400. (Kázmerová 2004: 420) Ich počet bol postupne dopĺňaný slovenskými absolventmi. Prístup k obsadzovaniu učiteľských miest nebol vždy štandardný, a preto sa stretával i s negatívnym ohlasom, ale A. Štefánek neprejavoval dôveru k domácim kultúrnym zdrojom, čo sa prejavilo i v postoji k M. Rázusovi a C. Zochovi, keď neprijal ich ponuku na spoluprácu. Zochov návrh dokončiť školský rok s maďarskými učiteľmi považoval za prejav iredenty. (Matula 2006: 28)

Školský referát MŠANO v Bratislave bol prvou slovenskou školskou inštitúciou pre riadenie školstva. Plnil funkciu exozitúry ústredného úradu. Jeho pracovníci sa zaoberali operatívnymi a dozornými úlohami. Konceptné riešilo ministerstvo. Proti rozhodnutiu referátu bolo možné podať sťažnosť na Najvyšší správny súd, na pražské ministerstvo sa nebolo možné odvolať. Do jeho kompetencie patrili aj personálne a administratívne úlohy, ktoré v Čechách riešilo priamo ministerstvo. (Obdržálek 1974: 69–77)

Referát riešil úlohy z oblasti administratívy, hlavne rozpočtové, investičné a úverové. V oblasti personalistiky bol zodpovedný za prijímanie profesorov do pragmatickej služby, prepúšťanie supľujúcich a dočasných profesorov, ustanovovanie definitívy, za globálnu systematizáciu miest, t. j. prekladanie pedagógov, zápočet služobných rokov a iné. V rokoch 1918–1923 sa referát pod vedením A. Štefánka podujal na plnenie náročnej úlohy, ktorou sa stalo vzdelávanie učiteľov v duchu demokratických a občianskych princípov. Už počas prvých mierových prázdnin školského roka 1919/1920 boli organizované pre učiteľov na Slovensku kurzy slovenského jazyka, zemepisu, dejepisu a pedagogiky. Na úrovni

jednotlivých okresov sa konali kurzy občianskej náuky. Učitelia získavali, okrem nových vedomostí a pedagogických zručností, aj možnosť orientácie sa v nových spoločensko-politických udalostiach v Československu i v ďalších nástupníckych štátoch. Vytvárali sa podmienky pre ideovú jednotnosť v školskej výchove, ktorá bola predpokladom procesu zjednotenia školskej sústavy.

Orientáciu správnosti činnosti referátu potvrdil aj zákon o správe školstva č. 292/1920 Zb. z. a n., ktorý upravoval organizáciu a pôsobenie školských úradov od ministerstva po školské obce (Zákon č. 292/1920 Zb. z. a n.). Zároveň určoval dozor nad školami. Najvyššia správa vyučovania, výchovy a školského dozoru patrila štátu. Na Slovensku ho teda predstavoval referát. Prostredníctvom školských inšpektorov riadili a kontrolovali Referát v Bratislave, Zemské školské rady v Prahe a v Brne nižšie typy škôl, t. j. ľudové, meštianske a pomocné. Sídлом inšpektorov bolo okresné mesto. Ministerskí školskí inšpektori vykonávali dozor nad strednými školami, pričom každá stredná škola mala svojho referenta. Odborné predmety mali na starosti koreferenti, výchovné osobitní inšpektori, ktorí vykonávali funkciu popri praxi stredoškolského profesora. Raz za šesť rokov sa vykonávala generálna inšpekcia ministerskými inšpektormi. (Kázmerová 2004: 421)

Ako sa postupne budovalo slovenské školstvo, formoval sa i školský referát. V začiatkoch jeho činnosti bol vytvorený odbor pre ľudové školy, ktorý mal na starosti A. Štefánek. Inštitúciu neskôr posilnili profesor A. Prchlík, ministerský tajomník, V. Müller, šéf kancelárskeho odborného poradcu, ktorý sa podieľal na vytváraní odboru stredných škôl. Posledný sa konštituoval právny odbor, ktorý viedol A. Ferkl. Ku školskému a osvetovému referátu, ktorý sa administratívne dobudoval v roku 1919, sa v roku 1922 pričlenil samostatný cirkevný referát (SNA Bratislava, f. Ministerstvo pre správu Slovenska, kart. 72, 420/72). V rokoch 1918–1938 pôsobili vo vedení školského a osvetového referátu A. Štefánek, K. Jelínek, J. Pluhař, J. Halla, F. Mašek a F. Písecký. (Pedagogická encyklopédia, 1985)

Príchod českých učiteľov na Slovensko

Po roku 1918 správu školstva na Slovensku po bývalom Ministerstve kultu a výučby v Budapešti prevzalo zvláštne slovenské oddelenie Ministerstva školstva a národnej osvety v Prahe, ktorého nižším orgánom bol Školský referát ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Jeho kompetencie boli odvodené zo zákona č. 64 zo dňa 10. decembra 1918. Vláda ním vyhradila právo dať plnú moc poverenému členovi vlády „...aby vydával nařízení a konal vše na udržení pořádku, na konsolidování poměrů a na zabezpečení řádného státního života“. (Zákon č. 64/1918 Zb. z. a n.)

Plná moc bola daná ministrovi V. Šrobárovi, ktorý vytvoril viacero referátov, vrátane školského. Ten sa transformoval v roku 1922 na Referát ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. Jeho hlavným cieľom v prvých mesiacoch po vzniku republiky bolo čo „...najrýchlejším spôsobom zbaviť školstvo na Slovensku nakoľko bolo možné najväčšej čiastky neslovenského učiteľstva a profesorstva, premeniť na čisto slovenskom území ústavy na slovenské, zriadiť rýchle inšpektoráty pre ľudové školy a aplikovať všetky slovenské sily, nakoľko boli síce, na vedúcich a popredných miestach“. (SNA, f. A. Štefánek, kart. č. 13, inv. č. 667) Personálne obsadzovanie slovenského školstva sa stalo komplikovanou záležitosťou. Nevhodným kandidátom bolo dané trojmesačné odstupné a bolo im odporúčané hľadať si zamestnanie v Maďarsku. Školský referát sa snažil nájsť čo najviac „...učiteľov

a profesorov slovenského pôvodu, ktorí nestratili ešte úplne cit v súvislosti so slovenským národom“. (ALU SNK, f. A. Štefánek, inv. č. 42-XIV-84)

Úspešnosť tejto myšlienky bola v radoch Slovákov veľmi obmedzená. Nová republika potrebovala pre štátnu správu na Slovensku 17 županov, 190 slúžnych, 2800 notárov. Vďaka dôslednej maďarizačnej politike bolo v roku 1919 k dispozícii len asi 1200 slovensky cítiacich inteligentov, z toho približne 200 s právnickým vzdelaním, pričom časť z nich hľadala uplatnenie v lukratívnejšom súkromnom sektore. (Šrobár 1928)

K situácii v slovenskom školstve sa V. Šrobár vyjadril, že sa tu našlo „...asi 300 roduverných slovenských učiteľov pre obecné školy a asi 20 stredoškolských profesorov slovenských, z ktorých len malá časť nám bola známa už z predošlej doby. Vyše 4000 škôl ľudových a všetky stredné a vysoké boli v rukách Maďarov, maďarónov, alebo poloslovákov. „...Smelo môžeme tvrdiť, že až na niekoľko škôl, na ktorých účinkovala hŕstka väčšinou evanjelických učiteľov, sa učilo po maďarsky slovom i duchom.“ (SNA, f. A. Štefánek, kart. č. 12, inv. č. 655)

Ako riešiť daný problém? Ciest sa ponúkalo viacero. Slovenskí evanjelici, vrátane M. Rázusa, navrhovali umožniť prístup národne uvedomelým kňazom ako profesorom do stredných škôl, čo A. Štefánek zamietol s odôvodnením ich nedostatočnej kvalifikovanosti (ALU SNK, f. A. Štefánek, inv. č. 42-VIII-3).

S väčším časovým odstupom zhodnotila tento postoj v kritickom duchu A. Magdolenová: „Tam, kde tento postoj chýbal, predpokladali iredentizmus, hungarofilstvo a spiatočníctvo. S treťou možnosťou, a to – štátotvorným postojom z pozície čisto slovensko národnej, nepočítali, stávali sa k nemu podozrievavo, ba častokrát ho stotožňovali s hungarofilstvom.“ (Magdolenová 1981: 486) Ako príčinu nedostatku slovenských profesorov stredných škôl autorka uviedla fakt, že „...mnohí z nich patrili do rehoľných rádov a boli viazaní rehoľnou disciplínou a prísahou poslušnosti vedeniu rádov, ktoré bolo promaďarské. Tak sa stalo, že počet slovenských profesorov na školách bol asi päťkrát menší ako počet českých profesorov.“ (Magdolenová 1981: 486)

A. Štefánka do rozpakov „...privádzali tzv. októbristi, bývalí učitelia a profesori protislovenského zmýšľania, ktorých (...) prirodzene nemohol všetkých poznať. Každý z nich sa odvolával na svoje tajné síce, ale rozhodne slovenské zmýšľanie. Nakoľko koktali slovenčinu a prezradzovali nevedomosti o slovenskom hnutí, vzbudili spravidla (...) podozrenie“. (ALU SNK, f. A. Štefánek, inv. č. 42-VIII-3) K prepúšťaniu učiteľov sa A. Štefánek vyjadril: „Prepúšťal som predovšetkým profesorov, o ktorých som vedel, alebo sa mi dostalo informácií, že sú to zúriví šovinisti, že sa nikdy získať nedajú a že v našom duchu mládež nikdy vychovávať nebudú.“ (SNA f. A. Štefánek 1900–1960, kart. 13, inv. č. 667)

Niektorí národovci, napr. S. Zoch a J. Ruman presadzovali myšlienku ponechať v školách dovtedajších učiteľov a tí, ktorí neovládali slovenčinu, by sa ju v priebehu dvoch až troch rokov doučili. (Matula 2006: 27) V praxi by to znamenalo, že síce vyučovací jazyk bude nový, ale duch zostane starý. V decembri 1920 referoval A. Štefánek na porade vlády o výsledkoch preverovania ovládania slovenčiny personálom gymnázií v Ružomberku a v Liptovskom Mikuláši. Výsledkom bolo, že okrem profesora telocviku v Ružomberku, nikto nevedel po slovensky. Podobná situácia bola v Martine i v Brezne. Dôsledkom týchto

skutočností bol návrh prijať zásadu, že kto nevie po slovensky, nemôže vyučovať. (Mlynárik 1987: 84–89)

V. Šrobár a A. Štefánek zastávali názor, že pri personálnom výbere nestačí odmaďarčenie len na jazykovom princípe, ale treba uprednostniť „československé a slovanské“ zmýšľanie. Trvali na tom, že „...až na malé výnimky nemožno dôverovať maďarským a zmaďarčeným jednotlivcom... pretože sú psychologicky hlboko zakotvení do maďarského nacionalizmu“. (SNA, f. A. Štefánek, kart. č. 13, inv. č. 676)

V snahe zachovať československého ducha v slovenských školách skladali učitelia sľub profesorstva a učiteľstva: „Sľubujem, že budem svoje vychovávateľské povinnosti podľa myšlienok svojho svedomia vykonávať, zverenú mládež k dobru, pravde a krásnu viesť, že budem mať vždy na zreteli prospech školstva, že budem platné zákony a predpisy zachovávať a že budem na svojom mieste zo všetkých síl k povzneseniu Československej republiky pracovať.“ (*Věstník MŠANO* 1919: 25) Čiže pri personálnom obsadzovaní škôl zvolili princíp lojálnosti voči republike, čo bolo síce pochopiteľné, ale prinášalo aj mnohé nedorozumenia a ťažkosti, na ktoré v krátkom čase upozornili viacerí slovenskí národovci.

Slovenská kultúra, školstvo nevyvímajúc, sa mala stať jedným z dôležitých faktorov upevňovania česko-slovenskej štátnosti. Myšlienka, že „Slovensko len svojím vlastným kultúrnym životom môže vrásť do života československého“, (*Slovenské pohľady* 1924, č. 6–8: 48) odrážala aktuálnu realitu. Zároveň sa vytvorila určitá protirečivá skutočnosť, ktorá nebola dostatočne vnímaná oficiálnymi vládnymi kruhmi a zastierala ju fikcia jednotného československého národa a kultúry. L. Novomeský ju výstižne charakterizoval slovami: „Česko-slovenská vzájomnosť stojí ako koncentračná, ale aj ako odstredivá sila; myšlienka československej národnej jednoty a proti nej stojaca myšlienka svojbytného slovenského národa sú kritériom slovenského kultúrneho vývoja. Intenzita jednej je podmienená priebojnosťou druhej. Prevratom oživený, ba vlastne vo svojej šírke stvorený slovenský kultúrny život začal písať a rozvíjať sa v teple a starostlivosti československej národnej jednoty... Pre kultúrnu oblasť myšlienka česko-slovenskej jednoty značila rozšírenie hraníc poznávania a skúsenosti o jeden celý nový svet.“ (Novomeský 1970: 286–292)

Základom kultúrneho rozvoja mladého štátu sa stalo školstvo. Po dlhoročnom asimilačnom procese bývalého Uhorska, vznikla potreba jeho aktívneho poslovenčenia. Všetky doterajšie možnosti tohto aktu neboli vhodné z hľadiska politického, štátoprávneho a kultúrneho, a preto školská správa riešila problém povolaním učiteľov, profesorov a úradníctva z Čiech a Moravy na základe žiadosti ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára v decembri 1918. Jednalo sa asi o 1400 osôb. (Nosková 1989: 102)

Tento cieľ bol právne podložený aj zákonom č. 605/1919 Zb. z. a n. zo dňa 29. októbra 1919, ktorý umožňoval úradne prikázať štátnemu zamestnancovi, učiteľovi alebo profesorovi, aby pracoval na ktoromkoľvek mieste v Československu (Zákon č. 605/1919 Zb. z. a n.). A. Štefánek svoj postup odôvodnil takto: „Narýchlo som si pripomenul hlavné zásady každej školskej politiky a pedagogiky: škola pozostáva zo žiakov a učiteľov. Žiakov bolo nadostač, ale slovenských učiteľov temer vôbec nebolo. Mal som preto len dve cesty otvorené, buď ponechať staré učiteľstvo na svojich miestach a dať im času a možnosti, aby sa naučili slovenčine a národnému (demokratickému) nadšeniu (SNA f. A. Štefánek, kart. 15,

inv. č. 684), ...alebo vymeniť ich českými učiteľmi. Rozhodol som sa pre druhú možnosť.“ (SNA f. A. Štefánek, kart. 15, inv. č. 688)

Poskytnutie vysokého počtu pracovných síl z českých krajín bolo možné zabezpečiť vďaka prebytku absolventov stredných a vysokých škôl, čo spôsobilo nezamestnanosť, ktorá pretrvávala i po 1. svetovej vojne. Nebyť toho, že tu bol „...značný počet nezamestnaných... odborne kvalifikovaných... učiteľských, právnických (...) proletárov, nepodarilo by sa zavčas pacifikovať Slovákov.“ (Pšenák 1991: 15–16)

Prvá vlna českých profesorov prišla v počte viac ako 250 na Slovensko v roku 1919 (Schubert 1990: 72–78) na základe výzvy ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára. Začiatkom roku 1922 sa ich počet v stredných školách (bez učiteľských ústavov) pohyboval okolo čísla 300, zatiaľ čo slovenských stredoškolských profesorov bolo v tom čase na Slovensku 120–130. V školskom roku 1922/1923 to už bolo viac ako 350 českých a 170 slovenských profesorov. (Matula 1998)

Nastala široká migrácia, ktorá prebiehala počas celého trvania ČSR. Zasiahla mesto i vidiek, pričom príchod českých učiteľov bol potrebným a pozitívnym krokom. Začala sa nová etapa vo vývoji česko-slovenských vzťahov, ktorá prekročila svojím významom dovtedajšie kontakty. Česká inteligencia pomáhala slovenskému národu etablovať sa medzi vyspelé novodobé národy Európy. Už v prvom roku existencie mladého štátu A. Štefánek v správe rozpočtového výboru o štátnom rozpočte ČSR na rok 1919 ocenil pozitívny vplyv českých učiteľov na budovaní slovenského školstva: „Českí učitelia, ktorí sa tak znamenite osvedčili a ich činnosť a vliv (sic) je už cítiť všade, kam prišli. Len toľko podotýkam, že behom 7 mesiacov sme zorganizovali (sic) s dobrými českými profesory a učiteľmi (sic) zaplnili asi 70 stredných, odborných a meštianskych škôl, ďalej sme usadili niekoľko sto učiteľov českých na obecných školách...“ (www.psp.cz/eknih)

Školské inšpektoráty

Prvé počiatky správy slovenského školstva spadajú do činnosti sekcie Národného výboru ešte pred prevratom. Už v prvých dňoch po prevrate, 31. októbra 1918 bola zostavená čítanková komisia (J. Vlček, F. Drtina, Kálal, Klíma, J. Sedláček, B. Vavroušek), aby pripravovala učebnice pre slovenské školy a podieľala sa na poslovenčovaní školstva na Slovensku. V. Šrobár sa 6. novembra 1918 ujal v Skalici správy Slovenska v mene Československej republiky a vymenoval komisárov pre jednotlivé správne odbory. Školstvo organizoval A. Štefánek, ktorý nariadil vyučovanie v školách jazykom i duchom slovenské a poveril popredných učiteľov L. Bunčáka v Skalici, Ozábala v Radošovciach, Groebľa a P. Gašpara v Senici, J. Šimonoviča v Myjave, Š. Plška v Bor. Mikuláši, aby ho aj realizovali vo svojich pôsobiskách.

25. novembra 1918 sa pripojili dvaja členovia čítankovej komisie J. Sedláček a B. Vavroušek, ktorí zbierali doterajšie slovenské učebnice a pripravovali nové slovenské šlabikáre a čítanky pre národné školy. V polovici decembra 1918 sa premiestnil V. Šrobár ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska zo Skalice do Žiliny. Spolu s ním odišiel aj A. Štefánek, vládny poradca pre veci školské. Dňa 17. decembra 1918 mu boli daní k dispozícii minister školstva a národnej osvety G. Habrman, miestotajomník J. Sedláček, aby spoločne s vládny referentom organizovali školstvo na Slovensku. V Žiline vznikol prvý

školský úrad, ktorý sa nazýval školský referát. Nároky na činnosť referátu sa zvyšovali. V Žiline nebolo postačujúce ani priestorové vybavenie a tak začiatkom februára 1919 sa presťahoval školský referát aj s ostatnými vládnymi úradmi do Bratislavy. Minister V. Šrobár začal v Bratislave pôsobiť od 4. februára 1919 (SNK ALU, sign. 42 XIV 200).

Vlastná organizácia školských inšpektorátov na Slovensku sa začala až v polovici januára 1919, kedy boli na území rozdelenom na školské okresy vymenovaní vládnym referentom prví inšpektori. Prvý inšpektorát bol zriadený v Uhorskej Skalici, neskôr v Nitre, v Piešťanoch, vo Veľkých Topoľčanoch a v Prievidzi. V Trenčianskej župe boli zriadené školské inšpektoráty v Trenčíne, v Žiline, v Ilave a vo Veľkej Bytči, v Turčianskej v Turčianskom Sv. Martine, na Orave, v Dolnom Kubíne a v Trstenej. V Liptovskej župe v Liptovskom Sv. Mikuláši a v Ružomberku. V Šarišskej župe v Prešove, v Zemplínskej župe v Trebišove (neskôr bol preložený do Humenného). V Bratislavskej župe boli zriadené dva inšpektoráty, jeden pre mesto a jeden pre okolie (okrem Sv. Jura, Pezinku a Modry, ktoré boli pridelené prvému inšpektorátu) a v Trnave. Pre Tekovskú župu v Zlatých Moravciach a v Hronskom Sv. Kríži. Pre Zvolenskú župu v Banskej Bystrici, pre Novohrad v Lučenci. Ku koncu roka 1919 bolo zriadených 39 inšpektorátov.

Hlavné úlohy školských inšpektorov boli:

1. Zriadiť školské inšpektoráty a uskutočniť v nich súpis škôl a učiteľstva podľa daných dotazníkov.
2. Odmaďarčiť školy a učiteľstvo.
3. Povzniesť národné vedomie, republikánsky duch, príslušnosť k Československej republike v škole i mimo školu.

Najkomplikovanejším sa javil riadny súpis škôl a učiteľstva, a preto bol každému inšpektorovi pridelený skúsený český učiteľ ako jeho zástupca, ktorý pomáhal pri spracovávaní školskej agendy (štatistiky, dotazníky atď.). Zástupcovia inšpektorov boli menovaní od 1. júna 1919. Udalosti spojené s vpádom Maďarov na Slovensko skomplikovali pôsobenie inšpektorátov na ohrozenom území. Ich činnosť bola zastavená a zástupcovia školských inšpektorov mali byť od 1. novembra 1919 odvolaní, avšak na základe žiadostí mnohých slovenských školských inšpektorov bolo ich odvolanie pozastavené. Dňa 19. januára 1920 bola zvolaná zvláštna porada MŠANO, na ktorej sa rokovalo o vzťahu medzi inšpektormi a ich zástupcami. Výsledkom rokovania bolo rozhodnutie ponechať zástupcov školských inšpektorov, dohodnúť sa o vzájomných kompetenciách a bol im pridelený titul inšpektorský poradca.

Školskí inšpektori boli vymenovaní dočasne. Ich hmotné zabezpečenie tvorili služobné príjmy z učiteľského platu, osobného prídavku vo výške 1000 korún, cestovného paušálu 1000 korún a kancelárskeho paušálu 1000 korún. Toto hmotné zabezpečenie nezodpovedalo skutočným pomerom, a preto bolo upravené. Bol zrušený osobný príspevok a inšpektorom boli priznané denné diéty vo výške 40 korún, tak ako poberali ich poradcovia. Školskí inšpektori prejavovali snahu byť menovaní definitívnymi štátnymi úradníkmi, avšak napriek uzneseniu zo stretnutia zo dňa 31. júla 1919 vo Vrútkach, kde sa dohodli vzdať sa inšpektorskej činnosti, pokračovali v činnosti ďalej. Rozširovaním školských inšpektorátov sa rozširovala aj činnosť školského referátu. Od 1. novembra 1919 sa inšpektoráty rozdelili na 4 obvody. Správa 1. obvodu bola zverená K. Jelínkovi, 2. obvodu F. Mačenkovi, 3. obvodu K. Rapošovi a 4. obvodu S. Strechovi. Dňa 1. júna 1920 vznikol nový obvod, ktorý zahŕňal

pedagogický a didaktický dozor nad meštianskymi školami. Viedol ho K. Jelínek. Inšpekciou 1. obvodu ľudových škôl bol poverený J. Ulrich (SNK ALU, sign. 42 XIV 356, s. 1–3).

V počiatkoch činnosti inšpektorátov bolo potrebné navštíviť a prehliadnúť čo najviac škôl, pretože z obdobia Rakúsko-Uhorska nebolo výnimkou, že školy neboli kontrolované 10 až 14 rokov. Časté návštevy inšpektorov sledovali okrem štatistických ukazovateľov aj kvalitu vyučovania, voľbu vyučovacích metód, dodržiavanie rozvrhu hodín, učebných osnov, dochvilnosť učiteľov a žiakov v edukačnom procese. Prvé návštevy školských inšpektorov v školách po prevrate ukázali, že sa väčšinou neučilo kvôli chrípkovej epidémii, nedostatku uhlia, ale aj kvôli zmenám, ktoré v krajine nastali a organizácia škôl zatiaľ nebola efektívne naštartovaná. V niektorých obciach chceli dokonca občania zabiť učiteľa, pretože „Maďara nechcú“. Taký učiteľ prehlasoval, že je dobrý Slovak, vie dobre po slovensky hovoriť a písať sa ešte doučí (SNK ALU, sign. 42 XIV 200).

O stave navštívených škôl podávali inšpektori súhrnnú správu referátu. Hodnotili umiestnenie školy, technický stav budovy, vybavenie pomôckami, dochádzku žiakov i metodiku vyučovacieho procesu. V hláseniach sa objavili negatíva školského vyučovania ako chatrný stav budov, nedostatok učebných pomôcok, vhodných učebníc a učebných osnov, ale i skrátenie alebo prerušenie výučby z dôvodu nedostatku učiteľov. Ich činnosť významne prispievala k odstraňovaniu nedostatkov a prekážok v prvých rokoch existencie Československej republiky.

Tabuľka 1 Inšpektoráty 1. obvodu

Inšpektoráty 1. obvodu			
Por. č.	Mesto	Inšpektor	Inšpektorský poradca
1.	Bratislava I (štátne školy)	J. Zigmundík	
2.	Skalica	L. Bunčák, J. Obetko	
3.	Trenčín	G. Šimko	Zástupca V. Špala
4.	Hlohovec	M. Bulovský	
5.	Žilina	A. Svoboda	
6.	Čadca	K. Točík	
7.	Turčiansky Sv. Martin	P. Zgúth	
8.	Zvolen	P. Kadanec, J. Lehovec	zástupca F. Jozka
9.	Brezno	K. Rapoš	
10.	Banská Bystrica	J. Babka	zástupca V. Černý
11.	Levoča	F. Filústek	V. Prášil
12.	Prešov	P. Gallo	
13.	Košice I.	P. Marendiak,	J. Netwich

Zdroj: SNK ALU, sign. 42 XIV 356, s. 1–3. Školské inšpektoráty na Slovensku.

Tabuľka 2 Inšpektoráty 2. obvodu

Inšpektoráty 2. obvodu			
Por. č.	Mesto	Inšpektor	Inšpektorský poradca
1.	Bratislava II (štátne školy)	zástupca inšpektora E. Štorch	
2.	Nitra	J. Ozábal	F. Houra
3.	Veľké Topoľčany	J. Paulovič	
4.	Prievidza	J. Sivák	M. Skála
5.	Púchov	A. Pepich	
6.	Veľká Bytča	Š. Neuschel	
7.	Dolný Kubín	J. Ballo	zástupca R. Kratochvíl
8.	Trstená	M. Branický	
9.	Ružomberok	J. Klimko	
10.	Liptovský Sv. Mikuláš	M. Janoška	
11.	Kežmarok	J. Hana	
12.	Trnava	J. Hajduk	J. Štencl

Zdroj: SNK ALU, sign. 42 XIV 356, s. 1–3. Školské inšpektoráty na Slovensku.

Tabuľka 3 Inšpektoráty 3. obvodu

Inšpektoráty 3. obvodu			
Por. č.	Mesto	Inšpektor	Inšpektorský poradca
1.	Bratislava mesto (neštátne školy)	J. Zigmundík	
2.	Galanta	Trnavský	
3.	Nové Zámky	F. Kurinský	M. Vyčítal
4.	Komárno	M. Ježo	I. Gašparík
5.	Ipeľské Šahy	B. Krpelec	
6.	Rimavská Sobota	J. Uram	
7.	Banská Štiavnica	S. Strecha	zástupca S. Dyk
8.	Tisovec	E. Clementin	
9.	Lučenec	D. Bodický	J. Šámal
10.	Modrý Kameň	B. Bodický	
11.	Košice II (maďarské územie)	J. Šimeček-Gara	
12.	Levice	S. Hruz	V. Vychodil

Zdroj: ALU SNK, sign. 42 XIV 356, s. 4–5. Školské inšpektoráty na Slovensku.

Tabuľka 4 Inšpektoráty 4. obvodu

Inšpektoráty 4. obvodu			
Por. č.	Mesto	Inšpektor	Inšpektorský poradca
1.	Bratislava III (Žitný ostrov)	D. Bučenec	
2.	Zlaté Moravce	J. Haviar	
3.	Hronský Sv. Kríž	Š. Pritz	

4.	Bardejov	F. Klocháň	L. Ptáček
5.	Sabinov	J. Jurek	
6.	Rožňava	K. Treský	
7.	Michalany	M. Subulý	
8.	Michalovce	M. Sekey	F. Havlas
9.	Humenné	Ž. Rízner	F. Štroufek
10.	Medzilaborce	M. Václavský	
11.	Užhorod (slovenská časť)	A. Hrdina	
12.	Sobrance	A. Hrdina	

Zdroj: ALU SNK, sign. 42 XIV 356, s. 4–5. Školské inšpektoráty na Slovensku.

Obrázok 1: Pamätná tabuľa sídla Referátu MŠANO (Žilina – Národná ulica)

Zdroj: autorka

Záver

Česko–slovenské vzťahy sú významným komponentom v dejinách našich národov. V historickom kontexte sa realizovali v oblasti politickej, hospodárskej, kultúrnej, aj školskej. Keďže základom kultúrneho rozvoja mladého štátu sa stalo školstvo, po dlhoročnom asimilačnom procese bývalého Uhorska vznikla potreba jeho aktívneho poslovenčenia. Problémom bol nedostatok učiteľov a profesorov na Slovensku, ktorí by túto úlohu zabezpečili. Súčasne bolo potrebné vytvoriť školské úrady a formovať slovenskú školu na všetkých jej stupňoch.

Nový správny úrad, Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave, postupne zabezpečil riešenie daných problémov. Nedostatok učiteľov, profesorov a úradníctva na Slovensku riešil ich presunom z Čiech a Moravy na základe žiadosti ministra s plnou mocou pre správu Slovenska V. Šrobára v decembri 1918. Školy aj školské inšpektoráty obsadzovali českí učitelia, profesori a inšpektori. Školský referát Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave bol prvou slovenskou školskou inštitúciou pre riadenie školstva, ktorý vytváral a zabezpečoval podmienky edukácie na Slovensku po personálnej, materiálnej i organizačnej stránke.

SEZNAM LITERATURY

KALOÚŠEK, Břetislav. *Dr. Ivan Dérer a národné školstvo na Slovensku*. Bratislava: 1935.

KÁZMEROVÁ, Ľubica. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918–1938. In ZEMKO, Milan, BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu 1918–1939*. Bratislava: Veda, 2004. ISBN 80-224-0795-X.

KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Českí zamestnanci v štátnych službách na Slovensku v prvých rokoch po vzniku Československa. In *Sborník z mezinárodní vědecké konference. Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě*. Zv. 1. Praha: Historický ústav, 1999, s. 179–184. ISBN 80-85268-99-X.

MAGDOLENOVÁ, Anna. Slovenské školstvo v prvých poprevratových rokoch. *Historický časopis*, 1981, roč. 29, č. 4, s. 482–486. ISSN 0018-2575.

MATULA, Pavol. Existenčné podmienky českých a slovenských stredoškolských profesorov na Slovensku v rokoch 1918–1938. In *Človek a spoločnosť*, roč. 1, č. 3. [cit. 2012-08-02]. Dostupné na internete: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/3-98/studia2.html>>. ISSN 1335-3608.

MATULA, Pavol. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918–1938*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. ISBN 80-7165-582-1.

MLYNÁRIK, Ján. *Česká inteligencia na Slovensku*. Kolín nad Rýnom: 1987.

MLYNÁRIK, Ján. *Pražané Slovensku. Pražané na Slovensku ve XX. stolytí*. Praha: Danubius, 2000. ISBN 80-901768-5-2.

NOSKOVÁ, Helena. Působení českých stredoškolských profesorů a učitelů v meziválečném období ve vybraných oblastech severozápadního Slovenska. *Český lid*, 1989, roč. 76, č. 2, s. 102. ISSN 0009-0794.

NOVOMESKÝ, Ladislav. *Manifesty a protesty. Výber zo statí a príspevkov o kultúre a umení 1924–1937*. Bratislava: 1970.

OBDRŽÁLEK, Zdeněk. *Riadenie školstva a jeho systém*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974.

Pedagogická encyklopédia Slovenska. Zv. 2. Bratislava: Veda, 1985. Heslo Referát MŠANO.

PŠENÁK, Jozef. Českí profesori na Slovensku za prvej Československej republiky. In: *Česko–Slovenské vzťahy v rokoch 1918–1938*. Prešov: FF UPJŠ, 1991.

SCHUBERT, Jozef. Českí učitelia a slovenské školstvo v r. 1919–1939. In *Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk*. Přerov: Okresní vlastivědné muzeum J. A. Komenského v Přerově, 1990.

Slovenské pohľady, 1924, 40, č. 6–8, s. 48.

Sľub učiteľstva a profesorstva č. 320. In *Věstník MŠANO*. 1919, roč. 1, č. 4, s. 25. 27. novembra 1918.

Slovenský národný archív (ďalej SNA), f. A. Štefánek, kart. č. 13, č. 676. Prvé dni oslobodeného Slovenska a poslovenčenie školstva, s. 14.

SNA, Bratislava, f. Ministerstvo pre správu Slovenska, kart. 72, 420/72.

SNA Bratislava, f. A. Štefánek, kart. 15, III, č. 687.

SNA, f. A. Štefánek, kart. č. 12, č. 655. Debata o slovenskom školstve.

SNA f. A. Štefánek 1900–1960, kart. 13, č. 667. Počiatky novodobého školstva na Slovensku.

SNA, f. A. Štefánek, k. č. 13, č. 676. Prvé dni oslobodeného Slovenska a poslovenčenie školstva.

SNA f. A. Štefánek, kart. 15, č. 684. Stredné školy na Slovensku.

SNA f. A. Štefánek, kart. 15, č. 688. Školstvo na Slovensku.

Slovenská národná knižnica Martin Archív literatúry a umenia (ďalej SNK ALU), sign. 42 XIV 200. Počiatky školstva na Slovensku.

SNK ALU, f. A. Štefánek, č. 42-XIV-84, s. 3–4.

SNK ALU, f. A. Štefánek, č. 42-VIII-3. Školský referát.

SNK ALU, sign. 42 XIV 356, s. 1–5. Školské inšpektoráty na Slovensku.

ŠROBÁR, Vavro. *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920*. Zv. 1. Praha: 1928.

ŠTEFÁNEK, Anton. *Školstvo na Slovensku*. Bratislava: 1926.

Českí učitelia na Slovensku. [cit.2006-04-10]. Dostupné na internete: <<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/059schuz/s059002.html>>.

Zákon č. 2/1918 o zriaďovaní najvyšších správnych úradov v Československu zo dňa 2. novembra 1918. In *Zbierka zákonov a nariadení*. Praha: Štátna tlačiareň, 1918.

Zákon č. 64/1918 Zb. z. a n. o mimoriadnych prechodných opatreniach zo dňa 10. decembra 1918 na Slovensku. In *Zbierka zákonov a nariadení*. Praha: Štátna tlačiareň, 1918.

Zákon č. 605/1919 Zb. z. a n. o úradnom prikázaní štátnemu zamestnancovi, učiteľovi alebo profesorovi, aby pracoval na ktoromkoľvek mieste v Československu zo dňa 29. októbra 1919. In *Zbierka zákonov a nariadení*. Praha: Štátna tlačiareň, 1919.

Zákon č. 292/1920 Zb. z. a n. o správě školstva upravující organizáciu a pôsobenie školských úradov od ministerstva po školské obce zo dňa 9. apríla 1920. In *Zbierka zákonov a nariadení*. Praha: Štátna tlačiareň, 1920.

ZACHAROVÁ, Jarmila. Jazyková otázka v slovenských školách v rokoch 1918–1938. *Slovenský jazyk a literatúra v škole*. 2011, roč. 57, č. 9/10 (2010/2011), s. 257–274. ISSN 1335-2040

ZACHAROVÁ, Jarmila. K existenčným podmienkam českých učiteľov na Slovensku v rokoch 1918–1938. *Človek a spoločnosť*. 2007, roč. 10, č. 1. ISSN 1335-3608.

ZACHAROVÁ, Jarmila. Pedagogický seminár Univerzity Komenského v Bratislave v období Československej republiky. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Quo vadis, vysokoškolská pedagogika. Prítomnosť, minulosť a budúcnosť vysokoškolskej pedagogiky*. Trnava: UCM, 2010. ISBN 978-80-8105-196-8.

ZACHAROVÁ, Jarmila. Počiatky vysokého školstva na Slovensku – 90. výročie vzniku Univerzity Komenského v Bratislave. *Acta Humanica*, 2009, č. 3, s. 114–119. ISSN 1336-5126

ZACHAROVÁ, Jarmila. Podiel českých učiteľov na budovaní Univerzity Komenského v Bratislave v rokoch 1918–1938. *Paidagogos*, 2011, č. 1, s. 42–54. ISSN 1213-3809

ZACHAROVÁ, Jarmila. Univerzita Komenského v Bratislave a jej zakladateľské osobnosti v rokoch 1918–1938. In *Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Pedagogická veda a školská prax v historickom kontexte* konanej dňa 28. 1. 2010 v Trnave. ISBN 978-80-8105-182-1.

ZACHAROVÁ, J. Vzťah českých učiteľov k slovenským žiakom z pohľadu jazykovej otázky v slovenských školách v rokoch 1918–1938. *Človek a spoločnosť*. 2007, roč. 10, č. 2. ISSN 1335-3608.

(Mgr. Jarmila Zacharová, PhD. pôsobí na Katedre pedagogických štúdií Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline. Vo svojej bádateľskej činnosti sa venuje dejinám pedagogiky a školstva, zvlášť pôsobeniu českých učiteľov a profesorov na Slovensku v období prvej Československej republiky.)